

II. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

О.Г.Карпенко,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 378.4.016:36(043)

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація

У статті розкрито особливості впровадження освітніх технологій відповідно до вікових та соціальних особливостей студентів спеціальності „соціальна робота”; виявлено шляхи позитивного впливу на зростання ефективності навчальної та практичної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету.

Ключові слова: технології навчання, вікові особливості, практична діяльність.

Аннотация

В статье раскрыты особенности внедрения образовательных технологий в соответствии с вековыми и социальными особенностями студентов специальности "социальная работа"; выявлены пути позитивного влияния на рост эффективности учебной и практической деятельности будущих специалистов социальной сферы в условиях университета.

Ключевые слова: технологии учебы, вековые особенности, практическая деятельность.

Annotation

In the article the features of introduction of educational technologies are exposed in accordance with the age-old and social features of students of speciality "social work"; the ways of positive influence are educed on the increase of efficiency of educational and practical activity of future specialists of social sphere in the conditions of university.

Keywords: technologies of studies, age-old features, practical activity.

Актуалізація проблеми впровадження соціально-педагогічних технологій у зв'язку з помітним реформуванням системи освіти в Україні та посиленням процесів, які сприяють інтеграції вітчизняної системи освіти у європейську, спонукає до розробки технології навчання, що дозволяє збагачувати соціальний і професійний досвід студентів, при

цьому простежується поступова зміна функцій навчальних дисциплін. Поява адекватних освітніх інновацій спонукала до цілої низки виховних, соціально-педагогічних і розвивальних технологій. Це дозволяє говорити, що “соціальний працівник повинен уміти проектувати свою професійну діяльність на основі системної технології, відображеної у формі проекту, моделі, що дозволяє йому інтегруватися в інноваційне професійне середовище” [9, с.267].

Якщо окреслені умови закласти в основу аналізу соціально-педагогічних технологій, то, очевидно, що соціально-педагогічні технології представляють сукупність педагогічно осмислених дій з соціальним суб'єктом з метою отримання оптимального соціально-педагогічного результату.

Метою нашої публікації є розкриття особливостей впровадження освітніх технологій відповідно до вікових і соціальних особливостей студентів спеціальності “соціальна робота”; виявлення шляхів позитивного впливу на зростання ефективності навчальної і практичної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету.

Методологічною і теоретичною базою соціально-педагогічних технологій є:

- теорія соціальних дій (М.Вебер, В.Загв'язинський, Т.Парсонс, Г.Сленсер, А.Турен та ін.);
- системний підхід (В.Афанасьєв, І.Блауберг, Е.Юдін);
- концепції відкритих та активних соціально-педагогічних систем (А.Анохін, Ю.Васильєв, О.Кузьменко);
- концепції використання технологій у педагогічних процесах (Я.Бурлака, Р.Вайнола, А.Капська, В.Беспалько, Н.Стефанов, О.Холостова та ін.).

Ми вважаємо професійну й особистісну орієнтацію однією із домінуючих властивостей особистості, яка має не лише сама добре орієнтуватися у новому соціумі, середовищі, діяльності, але й уміти навчати цьому людину, яка попала у складну ситуацію. Справді, спостереження за студентами, їх анкетування, як у державних, так і в приватних ВНЗ показують, що практично у всіх них проявляються недостатня орієнтація у вибраній професії. Іноді це студенти відчувають через місяць-два, іноді після перших виходів на об'єкти з метою ознайомлення з роботою різних соціальних інституцій. Це посилює у студентів тривожність, розгубленість, страх перед виконанням конкретних завдань.

Під час проведеного нами опитування студентів, ми виявили уявлення про професійну діяльність соціального працівника та встановили чи мають вони особистісну орієнтацію на соціальну роботу, чи самостійними вони були у прийнятті рішення щодо вибору професії. Ми виявили, що основними мотивами вступу до Інституту соціальної роботи та управління (чи на факультет даного профілю) є такі:

- пізнавальний інтерес, потреба здобути гуманітарну освіту (38,5%);
- професійний інтерес (40.7%);
- соціальні мотиви (8%).

Окрім того, як показує дослідження, поряд із соціально значущими мотивами чимало студентів вибирає місце навчання, просто бажання отримати диплом. Тому мотиви професійної й особистісної орієнтації на конкретну спеціальність можна розділити на дві великі групи: в одній – навчально-пізнавальна діяльність у ВНЗ є для них не лише засобом досягнення мети, що знаходиться поза самою пізнавальною діяльністю; в другій – вона сама є метою (пізнавальні, професійні та соціально значущі мотиви). У першому випадку людину цікавить той прагматичний результат, який можна мати внаслідок навчання у ВНЗ (диплом про вищу освіту, підвищення соціального статусу тощо, а в другому – сам процес і зміст навчання.

Спостереження за студентами показали, що ці висновки в достатній мірі відображають реальну картину: першокурсники демонструють відсутність самостійної орієнтації у виборі напрямків роботи, об'єктів їх інтересів у соціальній сфері, дещо романтизують свої уявлення про роботу з клієнтами.

Студентів лякають нові форми навчання, коли їм необхідно відвідувати різні спеціалізовані центри, спілкуватися з різними категоріями населення, оволодівати величезним потоком інформації про кожну людину чи групу людей, необхідність роботи свої висновки, оперативно включатися в конкретний вид діяльності тощо. Але варто зазначити, що ці якості необхідні для успішної професійної діяльності можуть розвиватися і в подальшому, хоча основний акцент доцільно робити уже на першому році навчання шляхом організації спеціального соціально-професійного середовища.

Для вирішення окресленої мети і реалізації конкретних завдань ми використали *професійно-орієнтовані технології*. В основу цих технологій лягли такі принципи: оптимальне поєднання різних форм навчання, які були наповнені професійно-спрямованим змістом; поетапне укладання інформаційно-навчального матеріалу з чітко вираженою спрямованістю на розкриття суті і специфіки соціальної роботи, динамічна діагностика готовності до виконання найпростіших видів діяльності у соціальній сфері; включення в соціально-значущу діяльність в умовах ВНЗ; організація взаємозв'язку навчальних програм із спеціальності „соціальна робота”.

В основу роботи з студентами ми поклали суб'єктність, що дозволило посилити їх особистісну орієнтовану та професійно орієнтовану діяльність. При цьому ми спирались на кілька концептуальних наукових позицій:

- теорію малих груп (Н.Коломінський, В.Петровський);

- теорію групової психотерапії (К.Роджерс);
- концепцію професійної орієнтації (В.Сластьонін, О.Шевнюк, О.Мороз);
- концепцію соціальних технологій (О.Холостова, Н.Стефанов);
- концепцію соціально-педагогічних технологій (Р.Вайнола, А.Капська, В.Поліщук).

На перших порах ми ставили завдання зорієнтувати студентів на можливих об'єктах їхньої роботи. Але поступово центр педагогічних дій перемістився на часткове вирішення завдань більш глибокого пізнання майбутньої професії. Цьому сприяло читання навчальних курсів („Вступ до спеціальності”, „Історія соціальної роботи”, „Людина в соціумі” та ін.), зустрічі з фахівцями соціальної сфери, включення у волонтерську діяльність (робота з „дітьми-вулиці”, в школах-інтернатах для дітей сиріт, у притулках, у будинках для людей похилого віку), активна участь у школі психологічного розвантаження.

Саме на першому курсі ми вважали за необхідне звернути увагу на роботу по формуванню емоційного сприйняття майбутньої професії. Адже сформоване позитивне ставлення до професії соціального працівника під впливом подальшого розгортання багатогранного навчального процесу переростає у стабільну професійну орієнтацію студентів. Такий підхід до реалізації професійно-орієнтованих технологій відображено у таблиці 5.3, в якій розкриваються поставлені завдання, до кожного із них визначаються форми організації навчання (лекції, практичні заняття, екскурсії, зустрічі з спеціалістами, комунікативні тренінги, робота з науково-методичною літературою тощо).

Період особистісної орієнтації ми співвідносили з навчанням у першому семестрі, а період професійної орієнтації значно посилюється у же в другому семестрі: студенти переходять на рівень пізнання реальних соціальних ситуацій, реальних умов роботи, реальних клієнтів; посилюється цілеспрямована робота по наближенню студентів до практичної роботи (допомога соціальним педагогам і соціальним працівникам). У цей період посилюється і значущість професійно-орієнтованих технологій, використання яких можна вважати успішним, якщо:

- кожен студент добре усвідомлює зміст соціальної роботи чи навіть визначився з певним напрямком майбутньої роботи у соціальній сфері;
- у студентів виробилося позитивне ставлення до майбутньої діяльності і вони добровільно (чи охоче) включаються у деякі види практичної діяльності;
- студенти активно працюють на практичних і лабораторних заняттях, прагнуть до оволодіння комунікативними вміннями;
- уміють спостерігати, вивчати досвід роботи, аналізувати наукові рекомендації і зіставляти пізнане на практиці;

- обирати теми для рефератів виступів, у яких можна представляти не лише прочитане, побачене, але й запропонувати можливі шляхи вирішення деяких проблем.

Названі нами позиції лягли в основу оцінювання рівня професійної орієнтації студентів у навчальному процесі (за перший рік навчання). Для експериментальної роботи ми визначили дві групи студентів – експериментальну (283 особи) і контрольну (149 осіб).

До *високого рівня* сформованості професійної орієнтації студентів ми віднесли тих, хто свідомо сприймає зміст соціальної роботи і навіть на емоційному рівні обрав собі для подальших дій конкретний напрям роботи, охоче включається у доступні види діяльності, активно оволодівають комунікативними вміннями, демонструючи їх у своїй роботі (навчальній, волонтерській), а також критично оцінюють досвід спеціалістів та наукові рекомендації до практичних дій, прагнуть на основі вивченого і побаченого формулювати деякі рекомендації.

До *середнього рівня* сформованості професійної орієнтації ми віднесли студентів, які розуміють суть соціальної роботи, але при супроводі педагога; розуміють свою недосконалість у комунікативних процесах, та не завжди дбають про їх самовдосконалення, що впливає на якість презентації їхніх рефератів, доповідей; досить охоче оцінюють діяльність інших, але не схильні до порівнянь і узагальнень. При цьому студенти даної групи в основному успішно склали заліки і в основному мали добру академічну успішність.

До *низького рівня* ми віднесли студентів, які залишилися навчатися далі, але не проявляли особливого інтересу до соціальної роботи навіть на емоційному рівні; виконували практичну роботу лише за завданням викладача; на заняттях намагалися уникнути від виступу, відповіді, аналізу явищ, фактів, були досить пасивними у комунікації як зі студентами, так і з спеціалістами і, особливо з клієнтами, куди виходили на лабораторні заняття. Заліки склали, іноді з певними труднощами, іспити деякі пересклали.

Варто зазначити, що низка показників рівнів сформованості у студентів професійної орієнтації (зокрема аналіз і оцінка досвіду роботи, володіння комунікативними вміннями, прояв активності) і в Е гр, і в К гр виявилися сформованими недостатньо. Загалом студенти експериментальних груп, за нашими спостереженнями і висновками інших педагогів, показують в другому семестрі уже більшу активність при включенні їх у конкретні види діяльності, у процес активної взаємодії, прагнуть вибирати для індивідуальних контактів окремі об'єкти, з яким вони можуть активно працювати.

Отримані дані за результатами кількох вибірок студентів показують, що найбільші труднощі постають при включенні студентів у вирішення професійно-орієнтованих завдань. Хоча спостерігається поступове зростання інтелектуальних і організаційних зусиль, вироблення

особистісної і професійної позиції студентів. На цьому фоні зростає їхня соціальна позиція.

Таким чином, необхідно перш за все, звернути увагу на професіоналізацію цілей кожної навчальної дисципліни і всього навчального процесу. Цьому, як показує наше дослідження, сприяла своєрідна організація навчального процесу:

- ознайомлення студентів з етапами їх навчання і комплексним планами їх професійної підготовки (збори за спеціальністю, бесіда кураторів, презентація спеціальності, забезпечення інформаційно-тематичними блоками, обов'язкова вступна бесіда до вивчення навчального курсу за модулями);

- роз'яснення цілей, місця кожної навчальної дисципліни, її значення у системі підготовки і в системі майбутньої роботи;

- проведення професійних днів для студентів (конкурси, диспути, бесіди з представниками соціальних служб, бесіди з викладачами різних дисциплін тощо);

- з метою посилення профорієнтації студентів до вивчення окремих напрямів роботи у соціальній сфері згідно з визначеними шістьма видами соціальних послуг (зустрічі, круглі столи з досвідченими соціальними працівниками, знайомство з окремими формами роботи);

- ознайомлювальна практика з можливим включенням студентів у деякі види діяльності разом із професіоналом соціальної сфери;

- розширення ближньої зони дії студента – лише навчання і поступове наближення до віддаленої зони дії – професійна активність (здійснення професійної орієнтації не лише шляхом розкриття змісту навчання на першому курсі, а й залучення студентів до обговорення відеофільмів, оцінювання соціальних проектів, участі у волонтерських групах, в соціальному інтерактивному театрі тощо, в яких студенти мають можливість не лише пізнавати реальну суть соціальної роботи, а й формувати власне усвідомлене бачення деяких аспектів реальної соціальної роботи);

- вироблення позиції суб'єкта щодо професійно орієнтованого навчання (проведення анкетування, тестування, відгуків студентів на окремі соціальні акції, визначення етапів індивідуального зростання студентів на підставі особистісного прогнозування, посилення акцентів на професійній орієнтації курсів у кожному модулі програми та ін.).

Отже, ми вважаємо, що професійно-орієнтоване навчання на першому і другому курсах є тим науково-методичним підґрунтям, на якому можна моделювати подальший процес становлення професіонала соціальної сфери.

Література

1. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. — М.: Политиздат, 1977. — 382 с.
2. Бех В. П. Теоретико-методологічні засади гуманітарної підготовки педагогічних кадрів у світі європейського вибору України // Науковий часопис. — 2004. - №1 (23): Серія 11. — С. 3-19.
3. Бурлака Я. І. Педагогічні технології виховного процесу. — К.: КДПІ, 1991. — 68 с.
4. Вайнола Р.Х. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного простору // Соціальна робота в Україні на поч. ХХІ століття: проблеми теорії і практики. — К.: ДЦССМ, 2002. — Ч.ІІ. — С.63—71.
5. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Принципи системності будівництва навчальної діяльності у вищій школі // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. Наук. Праць. — Вип. 11 / За ред. Акад. М.Б.Євтуха. — К.: КДПУ, 2001. — С.3—11.
6. Загвязинский В.И. Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений, обучающихся по спец. 031000. — М.: АСАДЕМІА, 2001. — 187с.
7. Капська А.Й. Мотивація в структурі діяльності соціального працівника // Теорія і практика професійної підготовки соціального працівника і соціального педагога. — Ужгород: УДУ, 2003. — С.132—135.
8. Технологии социальной работы: Учебник / Под ред. Проф. Е.И.Холостовой. — М.: ИНФРА—М, 2002. — 400 с.
9. Ядвиршис Л.А. Профессиональная подготовка учителя к социально-педагогической деятельности: Дисс. ... докт. пед. наук: 13.00.08. — Брянск, 2001. - 401 с.

**М.Г.Соляник,
НПУ імені М.П.Драгоманова**

УДК 37.013.42

ОЦІНКА РІВНЯ ЗНАНЬ, ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ ТА ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Анотація

В статті розглянуто рівень знань, особистого досвіду та практичних навичок фахівців соціальної роботи у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, для подальшої розробки технології соціально-педагогічної підтримки таких сімей. Визначено методично-організаційні умови забезпечення ефективності роботи фахівців щодо реалізації соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: сім'я, сім'я у складних життєвих обставинах, знання, уміння та навички фахівців із соціальної роботи, соціально-педагогічна підтримка.